

Hodnoty památek jako nástroj k analýze interakcí mezi teorií památkové péče a realizační praxí

Jan UHLÍK

ANOTACE: Příspěvek představuje hodnotový model navržený autorem textu umožňující metodicky konzistentní přístup ke zkoumání vybraných teoretických koncepcí památkové péče i komplexních interakcí mezi teorií oboru a architektonickou praxí, které vznikají v důsledku rozdílného přístupu k jednotlivým památkovým kauzám ze strany jejich aktérů. Možné praktické využití modelu je demonstrováno na případové studii zabývající se nerealizovaným návrhem Pavla Janáka na hotel Rosol spojeným s návrhem na obnovu štitového charakteru jižní fronty dnešního Masarykova náměstí v Pelhřimově z roku 1912.¹

1

Koncepce hodnot památek jako vyjádření míry určitých kvalit přisuzovaných jedincem danému dílu je svojí podstatou pevně zakotvená v základech teoretických úvah o podstatě památkové péče a jejím smyslu. Proces památkového hodnocení je běžnou součástí našeho praktického přístupu ke kulturnímu dědictví a aktivitám/projektům, které ho přímo či nepřímo ovlivňují. Hodnoty přisuzované památce nejsou objektivní, neměnnou vlastností objektu, ale jako činitelé ovlivňující jednání člověka podléhají neustálým změnám, které odrážejí širší souvislosti daného společensko-ekonomického systému jako celku a jeho specifických preferencí.

Jednotlivé hodnotové kategorie jako svého druhu obecný myšlenkový konstrukt mohou ovšem, bez ohledu na to, jaká míra je jim v dané době a místě přisuzována, sloužit k vzájemnému porovnání významů, které jednotliví aktéři hodnotícího procesu přikládají určitému dílu, souboru děl či projektu na základě svého ideového ukotvení. Ucelená soustava hodnot tak vytváří nejen nástroj k systematictějšímu zkoumání vztahů a vzájemného ovlivňování architek-

tonické praxe soudobými idejemi památkové péče, respektive podoby teorie oboru stavební praxe, ale výsledný syntetický a metodologicky uchopitelnější pohled na tuto problematiku vytváří předpoklady pro posouzení dopadu nových zjištění na současnou památkovou péči.

Nezbytným předpokladem funkčnosti uvedených analýz je existence konzistentní a úplné soustavy relevantních hodnot. Text se bude věnovat rozboru vybraných starších i současných tuzemských a zahraničních hodnotových modelů a možnostem/omezením jejich využití pro tyto účely. Na tomto základě bude představen model navržený autorem příspěvku, který nahlíží na celkovou hodnotu architektonického díla (stavební památka), jeho části či souboru staveb, resp. urbanistické kompoziční struktury jako na soustavu tvořenou dvěma složkami – památkovými hodnotami díla a dalšími hodnotami díla nad rámec památkových hodnot. Obě tyto složky budou podrobně rozvedeny s cílem objasnit jejich vnitřní strukturu a vzájemnou provázanost.

Obr. 1. Pelhřimov, jižní strana Masarykova náměstí s hotelem Slávie na místě původního domu čp. 29, hotel postaven 1913. Foto: Anna Macháčková, 2016.

Aplikace teoretických úvah o možnostech využití vhodně strukturované hodnotové soustavy pro zkoumání vztahu subjektů působících v oblasti památkové péče a stavební praxe k stavebním památkám nebo souborům staveb, a tedy nezbytně i vůči sobě navzájem bude demonstrována s využitím navrženého hodnotového modelu na případě nerealizovaného Janákovy návrhu na hotel Rosol spojeného s návrhem na obnovu štitového charakteru jižní fronty dnešního Masarykova náměstí v Pelhřimově z roku 1912.

■ Poznámky

1 Tato práce byla podpořena grantem Studentské grantové soutěže ČVUT č. SGS 16/178/OHK1/2T/15.

Dříve než se pustíme do rozboru konkrétních hodnotových modelů, je třeba si alespoň rámcově vymezit obecné požadavky na ně, tedy určit, jaké parametry by měl daný model splňovat, aby byl použitelný pro námi zamýšlené účely.

Jednou z klíčových vlastností hledaného modelu by měla být jeho úplnost (celistvost), tj. systém by měl zahrnovat všechny relevantní hodnoty, které jsou nutné pro ucelenou analýzu zkoumaných interakcí. Bez toho budou mít nutně veškeré naše úvahy pouze částečnou platnost (v lepším případě) nebo budou více či méně zkreslené. S tím úzce souvisí požadavek na uzavřenost modelu – model by měl pracovat se stabilním souborem hodnotových kategorií, bez nutnosti doplňovat ho ad hoc dalším kritériálním aparátem.

Zásadní důležitost má co nejednoznačnější vymezení významu jednotlivých hodnot. Je zřejmé, že nevystačíme s obecnými kategoriemi historické, umělecké, estetické apod. hodnoty bez dalšího upřesnění, ale je třeba zvolené kategorie jasně a srozumitelně popsat, aby bylo zřejmé, v jakém kontextu a s jakým obsahem jsou v modelu použité.

Praktická použitelnost každého systému se odvíjí nejen od jeho vnitřních kvalit, ať již jsou definovány jakýmkoliv parametry, ale do značné míry ji ovlivňuje rovněž vlastnost, která bývá často označována jako uživatelská přívětivost. Model by tedy měl být co nejpřehlednější a nejčitelnější, s co nejjednodušší vnitřní strukturou, to vše samozřejmě při zachování jeho vnitřní vypovídací hodnoty.

Má-li daný hodnotový model sloužit k analýze vzájemných vztahů rozmanitých subjektů v neustále se proměňujícím společensko-ekonomickém kontextu a umožňovat porovnání výsledných zjištění jak v rámci jedné časoprostorové vrstvy, tak i mezi těmito vrstvami navzájem, měl by být svým založením interpretačně neutrální. Tato interpretační neutrálnost, úzce svázaná s univerzálností a flexibilitou použití pro studium různých teoretických konceptů, přístupů a kauz, přitom spočívá v hodnotové neutrálnosti obecného modelu. Každé složce takového modelu (hodnotě) je přiřazena stejná váha, žádná složka není a priori preferovaná či naopak znevýhodněná. Rozdílné váhy dostávají tyto složky až v procesu analýzy konkrétního případu, kdy mohou být některé z nich v důsledku přiřazení nulové váhy i zcela zanedbány.

V literatuře věnované otázkám památkové péče, resp. ochrany kulturního dědictví lze najít ce-

lou řadu textů postulujících na základě analýzy hodnot památek příslušné modelové struktury, které poskytují cenný vhled do námi zkoumané problematiky. K nejzávažnějším z nich bezesporu patří, i přes více než sto let, které uplynuly od jeho vzniku, klasické dílo Aloise Riegla *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*,² na které o třináct let později svojí prací *Katechismus der Denkmalpflege* navázal jeho žák Max Dvořák.³ Dvořák Rieglovy zásady podrobuje kritickému zkoumání a v řadě ohledů je modifikuje. Vedle tohoto základního inspiračního zdroje ovšem *Katechismus* reflektuje a přetváří širší spektrum dobových myšlenkových proudů, k nimž patřily mimo jiné názory Georga Dehia, Bodo Ebhardta či Camilla Sitteho.⁴ Rieglovy a Dvořákovy hodnotové modely, v mnoha ohledech průkopnické a dodnes neztrácející svůj význam, jsou nutně zatíženy dobou svého vzniku a účelem, pro který byly vytvářeny. Jako analytický nástroj pro zkoumání zde diskutovaných subjekto-objektových vztahů tak postrádají úplnost, a co je patrně ještě závažnější, i interpretační neutrálnost.

Z tuzemských prací zabývajících se v poslední čtvrtině 20. století problematikou hodnot památek a jejich strukturální provázanosti je třeba připomenout především dvoudílná skriptta Vlastimila Vintera⁵ a řadu kratších textů Iva Hlobila.⁶ Vinterova relativně obšírná analýza hodnot ústí ve schematickou kategorizaci vztahů jednotlivých kritérií⁷ přináší zajímavý vhled do této otázky, její celková koncepce ovšem z dnešního pohledu postrádá, vedle potřebné míry celistvosti a vnitřní konzistence, též jednoznačnější vymezení jednotlivých složek modelu. Velmi inspirativní Hlobilovy práce v této oblasti, založené na myšlence, že „(p)amátková péče stojí a padá s odpovědnou analýzou všech hodnot památky, jak se postupně objevovaly od renesance, i hodnotou utilitární – tj. s analýzou celkové památkové hodnoty – monumentality“,⁸ poskytují cenný koncepční základ pro tvorbu jakéhokoli hodnotového modelu. Od konce 80. let se objevilo několik prací věnovaných dílčímu okruhu problémů,⁹ systematicky se otázkou hodnotové struktury kulturního dědictví v současnosti věnují Milena Hauserová¹⁰ a Vít Jesenský.¹¹

Přístupy k tvorbě hodnotových struktur památek, s nimiž se lze v posledních desetiletích setkat v zahraničí,¹² vykazují velkou variabilitu a jsou ve většině případů zásadně ovlivněné účelem, pro který vznikají, a cíli, které sledují – postrádají tedy vesměs úplnost i interpretační neutrálnost. To platí rovněž pro jeden z nejznámějších a nejrozšířenějších modelů – koncept tzv. mimořádné univerzální hodnoty – který je

■ Poznámky

2 Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*, Wien–Leipzig 1903. Česky v překladu Iva a Tomáše Hlobilových jako Alois Riegl, *Moderní památková péče*, Praha 2003.

3 Max Dvořák, *Katechismus der Denkmalpflege*. Wien 1916. Česky v překladu Jaroslava Petru jako Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004.

4 Ke struktuře památkových hodnot v *Katechismu* Maxe Dvořáka nejnověji Jan Uhlík, *Sto let Katechismu památkové péče* Maxe Dvořáka, *Zprávy památkové péče* LXXVI, 2016, č. 6, s. 664–666.

5 Vlastimil Vinter, *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. – II.*, Praha 1982.

6 K nejzávažnějším patří stati *Teze k teorii památkové péče za současného stavu oboru* z roku 1988, *Otázky monumentality* z roku 1989 a *Monumentita a autentická funkce architektonických a urbanistických památek* z roku 2000. Všechny byly nedávno souborně publikovány v Ivo Hlobil, *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: Výbor z textů*, Praha 2008.

7 Vinter (pozn. 5), s. 11.

8 Ivo Hlobil, *Monumentita a autentická funkce architektonických a urbanistických památek*, in: idem, *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: Výbor z textů*, Praha 2008, s. 178.

9 Milena Radová, *Koncepce památkového zásahu do stavebního díla, její úloha a východiska*, *Památky a příroda* XII, 1987, č. 1, s. 1–9, č. 2, s. 65–75. – Vojtěch Lásk, *Hodnota, autenticitata a integrita stavebního díla minulosti – teorie a praxe*, *Památky středních Čech* XIV, 2000, č. 2, s. 1–27. – Petr Kroupa, *Čas a autenticitata památky*, *Zprávy památkové péče* LXIV, 2004, č. 5, s. 431–442. – Vít Jesenský, *Souvislosti průzkumů a hodnocení památek*, *Průzkumy památek* XVI, 2009, č. 2, s. 1–2.

10 Doc. Ing. arch. Mileně Hauserové, CSc., autor děkuje za poskytnutí dosud nepublikovaného materiálu k tématu a řadu podnětných diskusí k této problematice.

11 Vít Jesenský, *K teorii památkové hodnoty a hodnocení památek*, in: *Památky západních Čech. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Plzni V – 2015*, Plzeň 2015, s. 56–64.

12 Například Bruno S. Frey, *The Evaluation of Cultural Heritage: Some Critical Issues*, in: Michael Hutter – Ilde Rizzo (edd.), *Economic Perspectives on Cultural Heritage*, London 1997, s. 31–49. – *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*, Burwood 2000, dostupné na http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/burra_charter.pdf, vyhledáno 16. 4. 2017. – Salvador Muñoz Viñas, *Contemporary Theory of Conservation*, Oxford 2005, nebo William D. Lipe, *Value and Meaning in Cultural Resources*, in: *Cultural Heritage, Critical Concepts in Media and Cultural Studies*. Vol. 1, London 2006, s. 286–306.

kritériem pro zapisování kulturních a přírodních statků na Seznam světového dědictví.¹³ Rozsáhlý výzkum zaměřený na studium hodnot v oblasti památkové péče vedený na přelomu tisíciletí Getty Conservation Institute měl za cíl co nejucelenější pohled na tuto problematiku odrážející moderní trendy vnímání kulturního dědictví.¹⁴ Klíčovým výstupem byla v řadě ohledů postmoderně neurčitá Prozatímní typologie hodnot dědictví, kterou autoři nepovažovali ani za vyčerpávající, ani za vylučnou a chápali ji jako „an attempt to create a common starting point from which a modified typology can be constructed in a variety of heritage planning situations“.¹⁵ Nejblíže k naplnění námi požadovaných parametrů tak mají některé německé hodnotové modely, které lze přehledně nalézt u Martina a Krautzbergera,¹⁶ a především model Kiesowův.¹⁷ I tyto hodnotové struktury, nahlížené v daném případě primárně z pohledu právního ukotvení jejich jednotlivých složek v legislativě spolkových zemí, však postrádají potřebnou úplnost a do jisté míry též vnitřní vyváženost.

Hodnotový model pro analýzu subjekto-objektových vztahů v oblasti památkové péče

Předkládaný model využívá poznatků získaných při studiu výše zmíněných tuzemských i zahraničních hodnotových struktur a podstatným způsobem je rozšiřuje a přepracovává v souladu s požadavky kladenými na tento druh výzkumu. Vychází přitom z předpokladu, že hodnota architektonické, resp. urbanistické památky je tvořena památkovými hodnotami díla a dalšími hodnotami díla nad rámec památkových hodnot. Hodnoty památek ovšem mohou být výrazným způsobem ovlivněny novostavbami vyrůstajícími v historickém prostředí a interagujícími s ním, stejně jako celkovými změnami vizuální podoby, fungování a společenského významu tohoto prostředí. V těchto případech představuje navržená modelová struktura rovněž referenční rámec pro posouzení charakteru a míry uvedených vlivů.

I. Památkové hodnoty díla

Rozlišujeme památkové hodnoty dvojího druhu – obecné památkové hodnoty, které v různé míře nacházíme u všech objektů a celků,¹⁸ neboť tvoří neoddelitelnou součást jejich vlastní existence, a další památkové hodnoty, které jsou vázány na určitou specifickou oblast hodnocení daného díla.

A. Obecné památkové hodnoty

K obecným památkovým hodnotám řadíme

autenticitu objektu nebo celku, jeho celistvost a jeho vzácnost.

1. Autenticita díla

Autenticitou díla rozumíme autenticitu materiálu, tj. míru dochování originální stavební substance, autenticitu formy zahrnující tvarové a hmotové řešení, barevnost, technické detaily, v případě celků též míru dochování původní (urbanistické) koncepce a autenticitu funkce, tedy způsobu využití díla.

2. Celistvost díla¹⁹

Podobně jako v případě autenticity se chápání celistvosti díla neomezuje pouze na otázku míry zachování stavební substance, ale bere v úvahu úplnost formy i ideové náplně díla. Zásadním narušením ideové celistvosti objektu, úzce spojeným se ztrátou autenticity funkce, je tak například pro moderní dobu charakteristické vyčlenění kostela z užívání pro liturgické účely a následné alternativní využití jeho prostor.

3. Vzácnost díla

Vzácností rozumíme řídkost, případně jedinečnost výskytu, které se vztahují jak k problematice míry zachování stavební substance, tak i k otázce formy a ideové náplně díla.

B. Památkové hodnoty specifické pro jednotlivé oblasti

Památkovými hodnotami vázanými na určitou specifickou oblast hodnocení daného díla jsou míněny hodnoty mající urbanistický, umělecko-historický, historický nebo stavebně-technický charakter.

Zde je třeba uvést, že filozoficko-estetické kategorie zahrnující malebnost, emocionální působivost, ale i rieglovskou hodnotu stáří, které mohou v různé míře prostupovat jednotlivými památkovými hodnotami, nepovažujeme pro účely tohoto modelu za samostatné památkové hodnoty, ale spíše za součást vnitřní struktury některých z nich. Tyto kategorie působí jako svého druhu katalyzátor fungování příslušných památkových hodnot. V tomto kontextu se tak například univerzální estetická hodnota památek, která zaujímá ústřední postavení v teorii památkové péče Maxe Dvořáka, jeví jako výsledek syntézy estetických kategorií silně prostupujících jednotlivé hodnoty uměleckých děl a jejich souborů.

1. Památkové hodnoty urbanistického charakteru

a) Význam pro vzhled sídla nebo krajiny jako celku. Stavby, které mají zásadní podíl na vytváření charakteristické a často nezaměnitelné

siluety sídla (kostely a další hmotově výrazné stavby na pohledově exponovaných místech), jsou přirozenými reprezentanty těchto hodnot. Patří sem ale též urbanistické celky *per se* formující tvářnost krajiny, v níž se nalézají, a historické zahradní a parkové komplexy.

b) Význam objektu pro utváření prostoru a/nebo atmosféry ulice nebo prostranství. Do této kategorie objektů mohou patřit nejen pohledově výrazné budovy uzavírající uliční průhledy nebo ovládající náměstí, ale i stavby běžných měřítek a parametrů, jejichž hodnota spočívá právě v dotváření jednotné uliční fronty či vzhledu veřejného prostranství.

c) Význam objektu pro vytváření měřítka (proporcí) v bezprostřední blízkosti monumentální stavby. Typickým příkladem je drobná městská zástavba v bezprostředním okolí chrámové stavby, která dává svým kontrastem s ní sakrálnímu dílu opticky vyniknout.

d) Význam objektu pro doložení podstatného zbytku historické urbanistické koncepce. Tuto významovou rovinu často reprezentují například dochované pozůstatky původního městského opevnění.

2. Památkové hodnoty umělecko-historického charakteru

a) Umělecká hodnota objektu. Zhodnocení umělecké kvality je založené na odborném po-

■ Poznámky

13 Blíže o konceptu mimořádné univerzální hodnoty viz Jukka Jokilehto et al., *The World Heritage List: What is OUV?: Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*, Berlin 2008, a *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, Paris 2016, dostupné na <http://whc.unesco.org/en/guidelines>, vyhledáno 10. 4. 2017.

14 Srov. zejména Erica Avrami – Randall Mason (edd.), *Values and Heritage Conservation*, Los Angeles 2000. – Marta de la Torre (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles 2002.

15 Randall Mason, *Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices*, in: Marta de la Torre (ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles 2002, s. 9.

16 Dieter J. Martin – Michael Krautzberger, *Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege*, München 2006, zvl. s. 130–142.

17 Gottfried Kiesow, *Denkmalpflege in Deutschland. Eine Einführung*, Darmstadt 2000.

18 Není-li uvedeno jinak, budeme v dalším textu pojmem objekt rozumět nejen určitou stavbu nebo její část, ale i soubor k sobě konstrukčně či významově patřících staveb, včetně areálů. Pojmem celek budeme rozumět urbanistické dílo.

19 Též lze použít výraz integra.

souzení celkového řešení díla vycházejícího ze stanoveného stavebního zadání a zahrnujícího, vedle dalšího, jeho půdorysné uspořádání, řešení fasád, kvalitu interiérového uspořádání či začlenění objektu do krajiny nebo do zastavěného okolí.

b) Význam objektu jako dokladu určité vývojové fáze daného slohu (uměleckého stylu), resp. význam celku jako dokladu určité epochy urbanistického vývoje. Sem patří jak díla, která mají význam z globálního pohledu, tak stavby a celky, které jsou důležité pro určité umělecké prostředí nebo určitý region.

c) Význam objektu/celku pro posouzení vývoje v tvorbě významného umělce/urbanisty. Zajímavá jsou nejen díla vrcholného tvůrčího období, ale rovněž práce s nižší uměleckou kvalitou, neboť jen tak lze získat ucelený pohled na tvorbu dané osobnosti.

3. Památkové hodnoty historického charakteru

a) Význam objektu/celku jako dokladu politických, náboženských, hospodářských, sociálních a kulturních poměrů určité historické epochy a jejich regionálních/dobových specifik. Do této kategorie patří například: stavby spojené s výkonem práva a trestů v minulosti (hladomorny, mučírny, budovy věznic a soudů z 19. století apod.) jako doklad fungování společnosti v právní oblasti; dělnická sídliště (kolonie), která v 19. a na počátku 20. století vznikala ve městech, kolem továren a dolů, a první pokusy o sociální bytovou výstavbu z první poloviny 20. století jako doklad života nižších vrstev obyvatelstva a snahy společnosti vypořádat se se sociální problematikou; celnice a mýtné brány jako doklad objasňující dobové hospodářsko-politické souvislosti; boží muka a synagogy jako doklady hluboké zbožnosti a jejich forem. Může ale rovněž zahrnovat relativně širokou škálu objektů dokládajících rodové a spolkové zájmy, lokální, krajový a zemský patriotismus, hodnoty evropské sounáležitosti apod.

b) Význam objektu jako připomínky významných dějinných událostí a jejich dobové reflexe. Vedle památníků a pomníků sem patří i další memoriální památky, jako např. kříže či sloupy zbudované na paměť morových epidemií a jako výraz poděkování za jejich odvrácení.

c) Význam objektu jako místa spojeného s narozením, činností nebo úmrtím proslulé osobnosti.

d) Význam objektu/celku pro národopisná studia a dějiny venkova. Různé typy usedlostí a hospodářských staveb stejně jako rozmanité urbanistické formy venkovských sídel představují často jedinečný zdroj poznání historické vesnice a každodenního života v daném regionu.

e) Objekt/celek jako symbol reprezentující

celou obec/region/národ nebo místo se vzpomínkovou hodnotou lidové paměti. Nositeli symbolického významu mohou být jednotlivé objekty jako Karlův most či chrám sv. Víta v Praze, v širším pojetí se ale může jednat o celá historická jádra měst, dochovanou historickou vesnickou zástavbu apod. Příkladem místa se vzpomínkovou hodnotou lidové paměti je barokní Mladotovský palác neboli Faustův dům v Praze na Novém Městě spojený s faustovskou legendou.

4. Památkové hodnoty stavebně-technického charakteru

a) Význam objektu jako důležitého dokladu vývoje techniky. Vodní a větrné mlýny, důlní těžební zařízení, montážní haly, pivovary, vodárenské věže a další stavby reprezentující rozmanité podoby industriální architektury mohou představovat nenahraditelné svědky vývoje techniky a průmyslové výroby.

b) Význam objektu jako dokladu určitého konstrukčního řešení nebo způsobu provedení. Stavba představující vynikající doklad historické ocelové montované konstrukce či originální starý krov s jasně čitelnou konstrukcí jsou reprezentanty tohoto typu hodnot.

c) Význam objektu/celku pro posouzení vývoje v tvorbě významného inženýra/architekta/stavitele. Zajímavá jsou díla všech tvůrčích období, neboť jen tak lze získat ucelený pohled na tvorbu dané osobnosti.

II. Další hodnoty díla nad rámec památkových hodnot

Model uvažuje tři druhy těchto hodnot – ekonomickou hodnotu, hodnotu novosti a hodnotu modernosti. Všechny tři tvoří přirozenou součást hodnotové struktury architektonických a urbanistických děl a významným způsobem ovlivňují jejich celkovou hodnotu.

A. Ekonomická hodnota díla

Přímá užitná hodnota objektu odrážející se v jeho tržním ohodnocení bere v úvahu faktory jako stávající stavebně-technický stav, připravenost/vhodnost pro (adekvátní) funkční využití, schopnost generovat prostředky na vlastní údržbu či schopnost generovat zisk.

Nepřímá užitná hodnota objektu spočívá často v jeho schopnosti zastávat roli katalyzátoru ekonomické prosperity daného místa či regionu stimulací rozvoje cestovního ruchu a na něj navázaných aktivit.

O přímé a nepřímé užitné hodnotě lze analogicky hovořit i v případě urbanistických celků, zvláště signifikantní je to v případě významných turistických center, k nimž patří rovněž Praha.

B. Hodnota novosti

Pro účely tohoto modelu rozlišujeme absolutní hodnotu novosti, která je vlastní novostavbám a nově vybudovaným urbanistickým celkům, a relativní hodnotu novosti, která vzniká v procesu obnovy, resp. rekonstrukce staršího díla, při němž je dílo zbavováno stop stáří a úplným ucelením formy a barev získává ráz díla právě vzniklého.

C. Hodnota modernosti

Obdobně jako hodnota novosti i hodnota modernosti má svoji složku absolutní, která je vlastní novostavbám a nově vybudovaným urbanistickým celkům odpovídajícím požadavkům soudobého uměleckého chťení a/nebo soudobým představám funkčního využití, a složku relativní, která vzniká v procesu přizpůsobení staršího díla požadavkům soudobého uměleckého chťení a/nebo soudobým představám funkčního využití.

Celistvost a uzavřenost modelové struktury umožňuje metodicky konzistentní přístup ke zkoumání vybraných teoretických koncepcí památkové péče i komplexních interakcí mezi teorií oboru a architektonickou praxí, které vznikají v důsledku rozdílného přístupu k jednotlivým památkovým kauzám ze strany jejich aktérů. Pevná referenční struktura hodnot se jeví zvláště výhodná při analýze rozsáhlejšího vzorku případů, neboť usnadňuje jejich vzájemné porovnávání, identifikaci společných rysů / podstatných rozdílů a následné vyhodnocení. Model lze přitom využít jak pro získání statického obrazu o dané problematice (studium teoretických názorů, resp. přístupů k vybrané kauze tak, jak se jeví v dané době), tak obrazu dynamického (analýza proměn názorů na určitý okruh problémů v delším časovém horizontu).

Obnova štítového charakteru jižní fronty centrálního pelhřimovského náměstí a fasáda hotelu Rosol²⁰

Kořeny této kauzy sahají do roku 1909, kdy dům s hostincem čp. 29 na dnešním Masarykově náměstí, nazývaný podle posledních majitelů hotel Rosol, přešel v rámci pozůstalostního řízení do majetku právovárečného měšťanstva.

■ Poznámky

²⁰ V poslední době se této problematice věnovaly například články Kateřiny Hanzlíkové a Hany Kábové, kde lze rovněž najít odkazy na další literaturu. (Kateřina Hanzlíková, Činnost Klubu za starou Prahu v Pelhřimově, in: Kateřina Bečková (ed.), *Sto let Klubu za starou Prahu 1900–2000*, Praha 2000, s. 168–175. – Hana Kábová, Zdeněk Wirth

Právozářníci, nucení úřady k provedení nezbytných adaptací, se po vyhodnocení situace rozhodli starý dům zbořit a na jeho místě vystavět novou budovu hotelu.²¹ K tomuto rozhodnutí je patrně vedle zejména přesvědčení o nízké přímé užitné hodnotě stávajícího objektu, jehož adaptace by vyžadovala nemalé investice, ale důležitou roli hrála nejspíše též touha po stavbě, která by co nejlépe odpovídala moderním představám funkčního využití a požadavkům soudobého uměleckého chutě, a tak důstojně reprezentovala nové vlastníky. Zdálo se, že novostavba bude tyto hodnoty naplňovat lépe než původní objekt. „Statný rázovitý dům“, jak ho v článku shrnujícím celou kauzu počátkem roku 1914 charakterizoval Zdeněk Wirth,²² tak byl zbořen bez významnější odezvy.

To, že měšťané nebrali při svém rozhodování o osudu staré budovy v úvahu její význam pro utváření vzhledu náměstí jako celku a nebezpečí porušení původní urbanistické koncepce tohoto prostranství a celistvosti jeho dochované formy, je zřejmé z návrhu novostavby a řešení jejího průčelí, kterým se od počátku roku 1912 zabývala domácí rada Klubu Za starou Prahu a jeho pelhřimovský odbor. Celkové dispoziční řešení domu bylo v té době již úředně schváleno, takže úsilí Klubu se soustředilo na otázku změny navrhovaného vzhledu průčelí hotelu, neboť „*snad se dá fašada ještě zachránit*“.²³ Hlavní iniciátor celé této akce, hybná síla pelhřimovského odboru Klubu, Karel Polesný,²⁴ si byl ohrožení památkových hodnot náměstí velmi dobře vědom. Jako člověk s uměnovědným vzděláním a dlouholetý přítel Zdeňka Wirtha bezpochyby znal Wirthovu stať z roku 1908 věnovanou charakteru malého města,²⁵ v níž autor vyzdvihuje jako základní komponenty „stavebního rytmu malého města“ výškové poměry zástavby, postavení budov v defilé a vzájemný poměr hmot, a proto Domácí radu Klubu žádal v dubnu 1912 o vypracování alternativního návrhu průčelí novostavby, které by bylo dostatečně reprezentativní, ale zároveň přísné ve svém členění a výškovém řešení.²⁶ „*Jest to první případ, kdy chcem chránit náměstí a to by bylo pak snad rozhodující*“, píše ve svém dopisu Polesný a pokračuje: „*(n)ěkdý si dokonce myslím, že by skoro bylo lépe nechat ty zdejší lidi – potom však si to [novostavbu hotelu s navrhovanou fasádou, pozn. autora] představím zasazené do rámce náměstí a vždy mě to bodne*“.²⁷

Wirthův článek věnovaný malému městu znal i Pavel Janák, který připravil požadovaný protínávrh Klubu. Neomezil se v něm ovšem pouze na řešení průčelí samotné novostavby, ale v duchu Wirthovy vize, že „*(k)olem rynku*

kupí se v pravidelném obrazci řady štítových domů a splývají jak kulisy v jedinou šikmou plochu, na níž se z obou stran přichycují růžence domů a domečků v ulicích [...] (t)ak vystává tu před očima pevná hmota občanských domů, z níž maličko povyskakují různě vysoké hřbety střešní nebo vrcholky štítové“,²⁸ vytvořil návrh, který přerušoval v ideu obnovy štítového charakteru domů na náměstí.²⁹ Novostavba hotelu přitom byla podle Janáka „*nejen vzácnou příležitostí, aby charakter náměstí byl nedotčen zachován, ale je zároveň přímo příkazem, aby novostavbou charakter náměstí spíše byl zlepšen. Neboť nynější stav jižní strany náměstí, v níž hotel stojí, může být považován za částečně poškozený proti někdejšímu stavu, kdy i tato strana měla všechny domy opatřeny štíty. [...] Klub 'Za Starou Prahu' proto navrhuje, aby bylo předsevzato do budoucna štítový ráz náměstí opět obnoviti a to tak, že všechny novostavby budoucí mají nebo měly by dostati štíty, pro každý dům pro celou šíři průčelí, přičemž by měl být sklon štítu u všech stejný*“.³⁰

Janák se návrhem tedy snažil ne o zachování dosavadního statu quo, pokud jde o utváření prostoru a atmosféry prostranství, ale o jeho výraznou změnu postihující jak autenticitu, tak celistvost formy dochované urbanistické koncepce. V tomto směru se v jeho návrhu prosazuje, jako důsledek snahy o novodobou restituaci staršího štítového charakteru jižní strany náměstí, rovněž relativní hodnota novosti, i když ta je ve své formální podobě podřízena hodnotě modernosti.

Pelhřimovská městská rada nakonec Janákových projekt nepodpořila a většinou hlasů schválila projekt předložený právozářníky i s fasádou v něm navrženou.³¹ Hotel tak byl následně vystavěn podle plánů místního zednického mistra Jana Kotrnocha s tím, že Kotrnoch řešil i všechny detaily při úpravě průčelí.³²

Názor Klubu Za starou Prahu na nevhodnost novostavby hotelu nepodpořila ve svém prvním stanovisku k této záležitosti ani c. k. Ústřední komise pro ochranu a průzkum historických a uměleckých památek ve Vídni, která se vyjádřila v tom smyslu, že nemá námitky proti uvažovanému návrhu vzhledu fasády, doporučuje však, aby se upustilo od projektované střešní kupole.³³ Z jejího pozdějšího vyjádření³⁴ potom vyplynulo, že hlavním důvodem pro podporu návrhu právozářníků byla obava z rozsahu úprav navrhovaných v klubovém projektu: „*Projekt odboru Klubu [...] zacházel až tak daleko, že podle něho měly být na celé řadě domů obnoveny v moderních formách bývalé štíty, což také byl hlavní důvod, proč se v ústř. komisi architekt Sochor vyslovil proti projektu*“.³⁵

Obr. 2. Pelhřimov, jižní strana dnešního Masarykova náměstí před plánovanými úpravami. Převzato z: Janák (pozn. 29), s. 34, obr. 49.

Obr. 3. Pelhřimov, jižní strana dnešního Masarykova náměstí se zakresleným návrhem novostavby hotelu Rosol. Převzato z: Janák (pozn. 29), s. 35, obr. 50.

Obr. 4. Pelhřimov, jižní strana dnešního Masarykova náměstí se zakresleným návrhem fasády hotelu Rosol a obnovy štítového charakteru této fronty náměstí, jehož autorem byl Pavel Janák. Převzato z: Janák (pozn. 29), s. 35, obr. 51.

Riziko narušení celkového obrazu náměstí a jeho atmosféry Janákovým projektem tak bylo Ústřední komisí vnímáno jako neakceptovatelné, zatímco Kotrnochův návrh byl po menší úpravě i přes svůj „*přílišně městský charakter*“³⁶ a výrazné pětiosé, vertikálně akcentované průčelí považován pro dané prostředí za přijatelný. Ústřední komise sice v reakci na

■ Poznámky

a Pelhřimov: Karel Polesný, Pavel Janák a pelhřimovská pobočka Klubu Za starou Prahu (1908–1914), in: Jiří Roháček – Kristina Uhlíková (edd.), *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby*, Praha 2010, s. 125–155, zvl. s. 141–142).

²¹ Zdeněk Wirth – Karel Polesný, K úpravě náměstí v Pelhřimově, *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu IV*, 1913/1914, č. 8, s. 49–50.

²² Ibidem, s. 49.

²³ ÚDU AV ČR, odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, dopis Karla Polesného Zdeňku Wirthovi z 22. 4. 1912.

²⁴ Karel Polesný (1880–1971), gymnaziální profesor, historik, žák Josefa Pekaře.

²⁵ Zdeněk Wirth, Stavební rytmus malého města, *Styl: Měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst I*, 1908/1909, č. 10–12, s. 327–336.

²⁶ Dopis Karla Polesného Zdeňku Wirthovi z 22. 4. 1912 (pozn. 23).

²⁷ Ibidem.

²⁸ Wirth (pozn. 25), s. 334.

²⁹ Návrh vznikl na jaře roku 1912 byl již o několik měsíců později publikován v Klubovním Věstníku. (Pavel Janák, Starobylý ráz krásného náměstí v Pelhřimově ohrožen novostavbou hotelu, *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu III*, 1912, č. 5, s. 33–35.)

³⁰ Ibidem, s. 34.

³¹ Ibidem, s. 35.

³² Kábová (pozn. 20), s. 141.

³³ Tätigkeitsbericht: Böhmen – Pilgram, Ringplatz, *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, Dritte Folge XII, 1913, s. 94.

³⁴ Zpráva c. k. Ústřední komise odboru Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově z 13. 10. 1913. Publikováno ve Wirth – Polesný (pozn. 21), s. 50.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Janák (pozn. 29), s. 34.

2

3

4

vysvětlující přípis pelhřimovského odboru Klubu svoje stanovisko k této kauze změnila a prohlásila, „že by dnes již neměla těch pochybností a že by projekt odboru Klubu přes drobné námitky, jež se vždy dají proti němu uvést, bezpodmínečně doporučila“,³⁷ to však již stál nový secesní hotel Slávie, vybočující svým dispozičním řešením a vzhledem z celkového obrazu jižní strany náměstí ještě více, než předpokládal Janákův schematický náčrt z roku 1912.³⁸ V již několikrát zmíněném článku z roku 1914 shrnujícím kauzu z pohledu Klubu Za starou Prahu tak nezbylo Zdeňku Wirthovi než konstatovat, že „(n) a místě statného rázovitěho domu v Pelhřimově stojí dnes přes varovný hlas náš nová stavba bez charakteru našeho kraje a bez měřítka našeho náměstí, cizí, komicky pyšná. [...] Ba možno říci, že kdyby se byl po těchto zkušenostech stavěl nový hotel až nyní, bylo by již daleko více porozumění a souhlasu pro návrh Klubu. Bohužel jedna strana náměstí je na dlouhou dobu zničena“.³⁹

Pelhřimovská kauza reflektuje dva časté problémy z praxe památkové péče – otázku hodnot starého stavebního díla a jeho významu pro současnost i pro budoucí generace a problematiku novostavby v historickém prostředí.

Aplikací hodnotového modelu předkládaného v této práci vyplynulo, že podstatná kritéria pro rozhodování o budoucnosti původního domu čp. 29 se nacházela v oblasti dalších hodnot architektonických děl nad rámec památkových hodnot. Nízká přímá užitná hodnota objektu z pohledu jeho vlastníka spojená s touhou po reprezentativní novostavbě odpovídající požadavkům soudobého uměleckého chování a moderním představám funkčního využití vedla při absenci argumentace vyzdvihující památkové hodnoty stavby, která by poskytla určitou protiváhu k tomuto jednostrannému pohledu, k bezproblémovému schválení její demolice.

Akceptování skutečnosti, že dům bude zbořen, postavilo ovšem památkové kruhy ihned před problém, jak se postavit k návrhu novostavby, který sice naplňoval výše uvedené hodnotové představy stavebníka, ale z pohledu hodnot uznávaných hlavním protistránem právo-várečníků – Klubem Za starou Prahu – byl nevyhovující. Alternativní návrh Klubu vypracovaný Pavlem Janákem se neomezil pouze na úpravu fasády nového hotelu tak, aby respektovala vzhled náměstí jako celku, autenticitu jeho dochované urbanistické koncepce a celistvost její formy a zachovala tím estetické hodnoty prostranství, ale snažil se obnovou

štíťového charakteru domů jižní strany náměstí, která znamenala výraznou změnu zmíněných obecných památkových hodnot, o posílení tehdy uznávaných estetických kvalit. Tento tvůrčí přístup, pracující s relativní hodnotou novosti, podřízenou ve své formální podobě hodnotě modernosti, se ovšem vzdaluje konzervativním zásadám Rieglova hodnotového systému, což patrně ve spojení s nedostatečnou komunikací návrhu vůči Ústřední komisi vedlo k jejímu prvotnímu negativnímu stanovisku k němu.

Dobová polemika, která se kolem celé kauzy vedla, je v mnohém poučná i v současnosti, neboť důvody proti přijetí projektu Jana Kotrnocha, jak je ve svých textech formulovali Pavel Janák a Zdeněk Wirth (cizí, „nadutě velkoměstský“ charakter stavby vybočující svým měřítkem z rázu náměstí), jsou platné dodnes a souzní i s dnešním hodnocením situace. Diskuse dobře zachycuje rovněž postupný posun ve vnímání kvalit obou konkurenčních návrhů uvnitř odborných památkářských kruhů (Ústřední komise) směrem k chápání této problematiky tak, jak ji vidíme s odstupem jednoho století dnes.

Otevřenou otázkou zůstává, zda bylo možné vhodným, na patřičná místa zacíleným vyzdvižením památkových hodnot původního domu čp. 29 dosáhnout jeho zachování, stejně jako neexistuje jednoznačná odpověď na to, jaká byla případná šance přesvědčit lépe zvolenou argumentací Ústřední komisi o vhodnosti Janákova projektu již při jeho prvním posuzování. Analýza celé kauzy ovšem akcentuje klíčový význam včasné a srozumitelné komunikace relevantních hodnot dané památky, resp. památkově orientovaného projektu vůči všem zainteresovaným subjektům, které si těchto hodnot v řadě případů nejsou vědomy nebo si je neuvědomují ve všech podstatných souvislostech.

Hlubšímu studiu vzájemného ovlivňování teorie památkové péče a realizační praxe nebyla dosud věnována odpovídající pozornost, čemuž odpovídá zatím spíše schematický a nepracovaný přístup k této otázce. Význam a aktuálnost tématu v dnešní době a v současné situaci oboru přitom potvrdilo i nedávné pracovní setkání na Fakultě architektury ČVUT zaměřené na problematiku vzájemných interakcí dobových teoretických koncepcí památkové péče a stavební praxe v maloměstském prostředí Čech, Moravy a Slezska na přelomu 19. a 20. století.⁴⁰ Předkládaný text nabízí jednu z cest k systematickému výzkumu těchto složitých vztahů. Podaří-li se rozvinout odbornou diskusi na toto téma, bude to znamenat nejen obohacení oboru jako takového, ale vy-

tvoří to i předpoklady pro efektivnější přístup k péči o kulturní dědictví.

■ Poznámky

37 Zpráva c. k. Ústřední komise odboru Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově z 13. 10. 1913 (pozn. 34).

38 Janák (pozn. 29), s. 35, obr. 50.

39 Wirth – Polesný (pozn. 21), s. 50.

40 Workshop Památková péče na rozcestí a stejnojmenná doprovodná výstava uskutečněná v listopadu 2017 byly jedním z výstupů projektu „Obnova historických částí malých měst (Kutná Hora, Pelhřimov, Šumperk) a nové realizace v nich na přelomu 19. a 20. století v kontextu dobových úvah o památkové péči“ řešeného v rámci SGS ČVUT týmem vedeným autorem tohoto příspěvku v letech 2016–2017.